

Benyovszky Krisztián¹

„A HOLLÓKTÓL MINDEN KITELIK”

– Öntükrözés és történetírás Petr Rákos

Corvina, azaz *A hollók* könyve című regényében –

„A szépirodalom ugyanis, követem alássan, fenét sem ér.

A történelem az a tudomány, amely a világ szövedékét dolgozza fel.”²

A Korvína čili Kniha o havranech (1993)³ a regénnyé kibontott szó kiváló példája; Petr Rákos könyve a *havran*, azaz a *holló* kifejezés gazdag szemantikájában rejlő történetképző potenciál kiaknázásaként is olvasható. Egyértelműen ez a mű kulcsjelölője, a szűzsé génye (Lotman), a tematikai széttartást és műfaji sokszínűséget ellenpontoszó vezérmotívuma, mely a történet végére egy mindent felölelő univerzális metaforává – mitológiát, történelmet, tudományt és művészetet átszövő-összefonó narratív trópusává válik. Ezt az elbeszélés nyelve és a történetvilágok tárgyi szintjén egyaránt tetten érhető expanzív folyamatot nevezi a szöveg *hollóizálásnak* (*havranizace*).

Fogalmazhatnánk úgy is, hogy a regény a *holló* szó nyelvi és kulturális emlékeztetének mozgósításán és kreatívan önkényes újraértelmezésén alapul. Rákos nemcsak a cseh, hanem más nyelvek és kultúrák elemeit is fikcióképző „munkába fogja”, melyek között kiemelt szerep jut a magyar vonatkozásoknak (erről majd később). A köznyelvi és nyelvközi jelentések aktivizálása egyaránt érinti a szavak külső, hangzóformáját és a belső, képzetgazdag jelentéskomplexumát. Nemegyszer a véletlen áthallások vagy tudatos félrehallások eredményeként létesülő képzettársítások vezetnek olyan bizarr következtetésekhez, amelyeket az elbeszélő a hollók elterjedtségének és hatalmának újabb „meggyőző” bizonyítékaiként talál. Ugyanilyen „gátlástalanul” bánik az irodalmi, vizuális, történelmi és tudománytörténeti utalásokkal: a megannyi szándékolt csúsztatás és önkényes ráfogás abszurd állításokba torkollik. Például:

¹ A szerző a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének docense.

² Petr RÁKOS, *Corvina*, azaz *A hollók könyve*, ford. RÁKOS Péter (Pozsony: Kalligram Kiadó, 1998), 80. A magyar kiadás különlegességét az adja, hogy a regény a szerző apjának, a neves hungarológusnak a fordításában jelent meg.

³ Elemzésemben a regény második kiadására támaszkodtam, az idézeteket is ez alapján közlöm: Petr RÁKOS, *Korvína čili Kniha o havranech*, 2., revideált kiadás (Praha: Argo, 2009). Ennek fontos kiegészítői Juraj Horváth grafikus és fényképes illusztrációi.

„Le Havre város neve is etimológiailag minden kétséget kizáróan a hollókkal függ össze (Havre annyi, mint havran, ami csehül, ugyebár, a hollót jelenti). Így vélekedik jó atyám, aki születésétől, azaz 1225-től fogva Corvin Mátyással foglalkozik.”⁴ „Midőn Gauvain Micaille tizenkilencezer hollót számláló seregével Olloise (Ollóáz annyi, mint Hollóháza, a francia képtelen kiejteni a hát) falai alá ért...”⁵

A szövegben számos nyelv nyomaira bukkanhatunk, hol valódi, grammatikailag helyes formában, hol torzítva, rájátszásszerűen. Az idegen kifejezések jelentése nem mindig van megadva, vagy ha igen, hibásan. Ez utóbbira példa a holló különböző nyelvű ekvivalenseinek listája: „A holló neve franciául, cordeau, olaszul corro, spanyolul curvo, latinul chorus, magyarul halló, németül rábe, angolul raween, oroszul gavran. Lehet, hogy a fentiekbe becsúsztott egy-két sajtóhiba, de éppen ez az, ami a hollóknak tökmindegy.”⁶ Visszatérő szereplője a regénynek egy Vastag Orrszarvú nevű holló: a névadás bizarr motivációja csak a magyarul is értő cseh olvasók számára válik nyilvánvalóvá. Akárcsak Daru Gizi, balett-táncosnő, a „meghódíthatatlan kőcsag hölgy”⁷ esetében. A *Hülyefalva* nevet a mű végén szereplő szótárban lefordítja a szerző (blboves), adós marad viszont a *Forradalom!* (mondat)szó magyarázatával, amely rendszeresen feltűnik a pásztorlevelek nyitó- és záróformulájaként. Az elbeszélő sokszor hagyja magát vezetni a hangzás keltette képzettársításokkal, s így zavarja össze a nyelveket és a (cseh) olvasókat. Az *oda* szó helyes ejtése mellett például a *voda* (csehül: víz) szerepel. A nyelv(ek)hez fűződő spekulatív viszonyát jól szemlélteti, hogy a fordítást jelölő orosz *perevod* szót megteszi egy hollók által is használt mosópor-márka nevének,⁸ a cseh „pere vodou” szókapcsolat ugyanis azt jelenti: vízzel mos.⁹

A regény történetképző kulcsszavának fentebb jellemzett „poétikai manipulációjából” és karneváli nyelvkeveréséből adódik, hogy felettébb színes a szöveg műfaji és stílusbeli mintázata. A sokstílusúság és a sokműfajúság Bahtyin óta köztudottan a regény megkülönböztető poétikai jegyének számít; Rákos alkotása fokozottan megerősíti e belátás megalapozottságát azzal, hogy utat nyit a legkülönfélébb műfaji hagyományok és nyelvi regiszterek előtt. A *hollók könyvét* kollázsszerű szerkezet jellemzi, melynek alapelve a kispikari formákból és értekező műfajokból építkező nagyobb kompozíció. A hollók világtörténelmi összefüggésekbe helyezett elbeszélése a mítoszokban, mondákban, mesékben, viccekben, anekdotákban, versekben, prédikációkban, történetírói munkákban, tudományos értekezésekben, pásztorlevelekben,

⁴ RÁKOS, *Corvina...*, 135.

⁵ Uo., 133.

⁶ Uo., 103.

⁷ Uo., 163.

⁸ „Perevod pere vše za použití vody. Bez vody Perevod nepere.” RÁKOS, *Korvina...*, 49.

⁹ A fordító itt kénytelen volt maga is kreatív megoldáshoz folyamodni (Perevod helyett Moshat), és magyarázni az eredeti cseh kifejezés jelentését. A fejezet címe: *Moshat, avagy a fordító ferdítése.* (78.)

táviratokban mondottakból és leírtakból áll össze; s ehhez még hozzávehetjük a második kiadásban található, s a mű integráns részét képező (ál)lektori jelentéseket és a névmutatót is. Ezért aztán a cselekményközpontú elbeszélés mellett a dialógus, az értekező kifejtés, a listaszzerű felsorolás és a formalizált összegzés (felosztás, harmonogram, képlet, szemléltető illusztráció) is a regény formaképző eljárásaiként tartandó számon. Az elbeszélő nem hagyja említés nélkül a könyve címében rejlő történelmi utalást sem, mely előkelő származástörténeti helyet biztosít a számára:

„köztudott dolog, hogy Corvin (Hollós) Mátyás magyar király világhírű könyvtárat alapított, melyet utóbb róla neveztek el. A Corvina könyvtár későbbi sorsa igencsak hányatott volt, s ez számunkra már csak azért sem közömbös, mert hiszen jelen művünknek is ez a könyvtár a címadója: pontosabban ama hollócímeres kódexek, melyek e nevezetes könyvtárat alkották.”¹⁰

*

A nyelv, műfaj, kompozíció fentebb érintett kérdései tematizálódnak – azaz *szóhoz is jutnak* a műben. Petr Rákos könyve ugyanis egy önmagára – nyelvi megformált-ságára, az elbeszélés, az írás és a befogadás folyamatára fokozottan reflektáló szöveg, mely az alakulóban lévő mű benyomását igyekszik fenntartani. A fikció világába belefeledkező olvasást rendre megtörik a nyelvre, főként a használt szavakra és az alkalmazott elbeszélő fogásokra vonatkozó megjegyzések; a gyakori visszautalások, előrevetítések, fejezetnyitó summázó újrafogalmazások, a variációelvű újírás és a csak lassacskán, kitérők ág-bogán át kibontakozó történet fordulatait kommentáló kijelentések mindvégig emlékeztetik a befogadót arra, hogy irodalmi szöveget olvas.

„A Történet előző fejezetében ott hagytuk abba a cselekményt, hogy...”¹¹
 „A Történet előző fejezetében, ha még emlékeznek rá, felsoroltuk...”¹² „Emlékeztetünk rá, hogy hősünket ott hagytuk el, amikor...”¹³ „Az efféle könyveknek, mint ez a mienk is, óhatatlanul tartozékai a történeti jellegű fejtegetések”¹⁴
 „Ehelyett tehát továbbmegyünk, mégpedig in medias res”¹⁵ „De azért a Történet így is ígéretesen kibontakozóban van, nemde?”¹⁶ „Hahó, barátim! Folyton csak Dagobertről szövegelünk, és teljesen megfeledkeztünk a többi hollóról!”¹⁷

¹⁰ RÁKOS, *Corvina...*, 38.

¹¹ Uo., 66.

¹² Uo., 47.

¹³ Uo., 48.

¹⁴ Uo., 53.

¹⁵ Uo., 229.

¹⁶ Uo., 36.

¹⁷ Uo., 51.

A *holló és a róka* című állatmese többször is újramesélődik, újraíródik, ami szintén a szövegszerző megalkotottság teszi hangsúlyossá. Ugyanezt a hatást erősítik Assisi Szent Ferenc madarakhoz (noná, hogy hollókhöz) intézett prédikációi, Vastag Orrszarvú nevű holló kalandjai, illetve a nagybetűs Történet bonyolítása is – Nordlicher Dagobert és Reimann Judit szerelmének története, melyet folyton megszakítanak a kitérők és a szószátyár narrátor elkalandozásai, a cselekményt fölfüggesztő ki- és beszólásai. Ez utóbbi cselekményszál emlékeztet Diderot fatalista Jakabjának szerelmi történetére (*Mindenmindegy Jakab meg a gazdája*), mely szintén töredékesen, sorozatos megszakítások mentén bontakozik csak ki, s egy kétes hitelű zárlatba torkollik.

Még inkább érzékeljük a francia bölcsező mai is eleven, élvezetes olvasmányt jelentő regényének utóhatását *A hollók könyve* elbeszélői szolamának átdialogizált stílusában. A mű szerzői szerepkörben tetszelgő narrátora ugyanis végig intenzív párbeszédet folytat elképzelt olvasójával: megszólítja, az olvasás módját illető tanácsokkal látja el, ki nem mondott kérdéseire válaszol, bejegyzését kéri vagy éppen ellenáll kívánságainak; gúnyolódik kíváncsiságán, türelmetlenségén, a történet kelte indulatain és félelmein. Ez a Diderot-t idéző provokatív kommunikációs játék már az előszóban megindul, melyben az elbeszélő óvatosságra inti az olvasót, s az V. fejezetben ezt azzal fokozza, hogy igyekszik őt eltanácsolni az éppen elkezdett könyv folytatásától. Lássunk néhány szemléltető példát:

„Mit biggyeszthetnék még ennek a fejezetnek a végére? Talán nem is lényeges. Már így is elég hosszúra nyúlt, nem érdemes belefogni semmi komolyabb fejtegetésbe. Önök is úgy találják, nemde? Helyes. Akkor hát hagyjuk ezt a következő fejezetre. A CXXXIX. fejezetre gondolok.”¹⁸ „Lehet, hogy most részletesebb leírását várják annak a pillanatnak, amikor Reimann Judith behajtott a Nordlicher Dagoberten az első csókot. [...] És igen nagy valószínűséggel kíváncsiak arra – nézzenek csak a szemembe! – hogyan folyt le magának a csóknak az aktusa. Kch! Engem nem fognak átejteni! Hogyan! Hogyan! Mi az, hogy hogyan? Hát normálisan.”¹⁹ „Miért gondolják, hogy a hollót másféle fából faragták? Éppoly madár, mint Önök.”²⁰ „Ne féljenek hát, Dagobert átvészeli a bajt. A cselekmény folytatódik [...] Ismétlem, ne aggódjanak, a cselekmény folytatása biztosítva van, csakhát egy kis türelemmel kell lenniük, kedveskéim. Az ilyen történetek lényegéhez tartozik a késedelmes folytatólagosság.”²¹

A joviális elbeszélő mindezekon felül nem egy esetben még konkrét tettekre is buzdítja olvasóit:

¹⁸ Uo., 183.

¹⁹ Uo., 152.

²⁰ Uo., 28.

²¹ Uo., 91.

„Súrolják tisztára a fogukat! Mossák meg a fülüket! Öltözzenek át pizsamába! Oltsák le a villanyt! Húzzák magukra állig a takarót! Kész? Na lám! Már itt is van.”²²

„Olvassák el ezt még egyszer.

És térjenek aludni.

Már közeledik Salome Haro.”²³

Azt hiszem, az idézett példák meggyőzően mutatják, hogy *A hollók* könyvében ott kísért nemcsak Denise Diderot, hanem a rá hatást gyakorló Laurence Sterne, és mindkettejük hagyományteremtő írásmódját továbbbíró Italo Calvino játékos, ironikus szelleme is. A *Tristram Shandyre* a fiktív dokumentumok idézésén, a tudóskodó hangütésen, az idegen nyelvekkel való kreatív játékon, a struktúrateremtő narratív eljárásá elöléptetett kitérőn túl a szemléltető vizuális kiegészítők alkalmazása is emlékeztet. Ezek közül a regény elején található fekete négyzetet érdemes kiemelni (6.), mely egyaránt mutat Sterne regényének fekete oldalára (Első könyv, 12. fejezet), ugyanakkor Malevich híres fekete négyzetére is. A két szélén kikandikáló csőr és farkotoll viszont már Rákos poétikai újrahaznosításának, a hollóízáló átsajátításnak a jeleként értelmezhető.

Egy alkalommal maguk a hollók is lesik a fejezet folytatását: „És mindkét holló feszült várakozással tekint könyvünk következő fejezete elé. Mi sem adhatunk Önöknek jobb tanácsot.”²⁴ Egy rövid fejezet erejéig pedig a mű megírásának körülményeiről is szó esik, arról, „hogymiféle zűröket is okozott a hollókról szóló könyv írása Rákoséknál.”²⁵ Ekkor kerül a történetbe a szerző felesége: „Feleségem éppen az imént fejezte be a Corvina eddigi fejezeteinek az olvasását. Körülbelül ezeket mondta: végy egy követ, és verj szét egy zsebtükröt! Fordítsd az ég felé! Meglátod benne az eget és magadat a tükörben.”²⁶ Az életrajzi én familiáris környezetének váratlan bevonása a szöveg fiktív világába szintén része a metanarratív regénypoétikai hagyománynak. Találkozhatunk vele Farnbauer Gábor *Az ibolya illata* című (gondolat)regényében is (itt a fiú intéz kérdéseket a művet író apjához), mely *A hollók könyve* előtt egy évvel, 1992-ben jelent meg a Kalligram Kiadónál,²⁷ s több ponton is összevethető Petr Rákos alkotásával. Ilyennek tekinthető az értekezés és történetmesélés, a tudományos, a filozófia beszédmód és az irodalmi elbeszélés ötvözése,

²² Uo., 218.

²³ Uo., 220.

²⁴ Uo., 216.

²⁵ Uo., 150.

²⁶ Uo.

²⁷ A regényről írott tanulmányomat (*Illatfelhők*) lásd: H. NAGY Péter (szerk.), *Disputák között. Tanulmányok, esszék, kritikák a kortárs (szlovákiai) magyar irodalomról*, (Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Kiadó, 2004), 69–81. A kötetben további három tanulmány foglalkozik Farnbauer művével, Csehy Zoltán, Beke Zsolt és Vida Gergely tollából.

illetve nemegyszer stílusteréssel egyenértékű ütköztetése, az (ön)ismétlésen alapuló variációs írásmód, a leltár-, lista- és rendszerkészítési hajlam, különféle formalizáló eljárások – képletek, ágrajzok, illusztrációk, szemléltető ábrák alkalmazása, valamint az értelemsokszorozó, s nemegyszer parodikus hatású nyelvjátékok fokozott szerepe is. Sőt: Farnbauer művének címadó illatos virága felbukkan *A hollók könyve* CXVII. fejezetében – szó esik itt a fekete ibolyáról és az abból készült parfümről: „A fekete ibolya genetikai rokonságban van a hollókkal. Sötét, s mily különös, nem látszik meg rajta a szenny [...] Feketeibolya-illata van a »Feu nordique« nevű parfümnek, melyet a Helene Rubinstein cég forgalmaz.”²⁸

A második kiadásban szereplő paratextusok tovább erősítik a szöveg metafikciós jellegét. A mű végén, a tartalomjegyzék előtt, afféle függeléként, három (ál)lektori jelentés olvasható. Közülük kettő nem javasolja kiadásra *A hollók könyvét*: az egyik a szerző kiforratlan, középszerű tehetségére és a szöveg inkonzisztens, eredetieskedő jellegére hivatkozik („A Korvina abszurd kísérlet a hiperbolikus modernizmusra, eredetiség minden áron, banális l’art-pur-l’artizmus, sznob intellektuális populizmus”²⁹), a másik zoetikai szempontból tartja elfogadhatatlannak az állatok, közelebről a madarak kicsúfolását (az utóbbi szerző ornitológus, és Ptáček-nek, azaz madárkának hívják). A harmadik vélemény ugyan valamivel elfogadóbb, megengedőbb a nyelvi kihágások és a tartalmi széttartás iránt, de nem azért ajánlja a kiadását, mert meg volna győződve a kézirat irodalmi értékéről. Inkább az olvasói visszhang és a kritikai normák kiszámíthatatlan változása motiválja a döntésben: „Bármi történjék is, a legjobb lesz, ha ezt a dolgot kiadjuk: teljesen áttekinthetetlen, de a viszonyok bizonytalanok.”³⁰ Ebben a véleményben egyébként további irodalmi párhuzamokra is utalás történik (K. Vonnegut, K. Čapek, J. Prévert), igaz, nem éppen elismerő érvelés részeként.

A könyvben ezenkívül találunk egy szó- és névmutatót is, amely az idegen kifejezések helyes kiejtését tartalmazza.³¹ Legalábbis erre játszik rá Rákos, hiszen valójában ez is csak egy újabb műfaji keretet biztosít a számára a nyelvekkel való parodikus célzatú játékhoz. Pl. par excellence – Őfelsége számára, nimfomania – a feminizmus ellentéte, Arany János – araň jánoš (sötét szekszárdi „a“-t ejtünk), Ciudad Porciúncula – a hispanista szabadságon van, elnézésüket kérjük, Vastag Orrszarvú – majd megismerik még, kicsoda vastag orrszarvú! stb.

*

²⁸ RÁKOS, *Corvina...*, 154. A második kiadásban a fejezet után szerepel egy kép is az említett parfümről, a fekete ibolya létezésében mindazonáltal én azért kételkednék.

²⁹ RÁKOS, *Corvina...*, 201.

³⁰ Uo.

³¹ A magyar fordítás ezt nem tartalmazza.

Petr Rákos *Corvinája* a történetírói munkák formális sajátosságaival felruházott regény is. A hollók története a történelmi elbeszélés konvencióit követve bontakozik ki előttünk a prehistorikus időszak mítoszokban, regékben és mondákban tetet öltött eredettörténetitől („Kezdetben vala a tojás.”³²) a hatalmi, dinasztikus struktúrák kiépülésén, térben és időben való kiterjesztésén át (csaták, hódító háborúk) egészen a modern időszak sorsfordító eseményeiig. Helyet kapnak benne a hatalomközpontú diplomáciatörténet tipikus eseményei éppúgy, mint a hétköznapok történelme, az életmód- és művelődéstörténeti adalékok is. Persze csak elszórt nyomok – önkényesen kiválogatott és a koncepció kívánalmainak megfelelően beállított „tények” formájában. Jól látható ez a forráskezelés módjában. A narrátor kitalált dokumentumok idézésével igyekszik felkelteni a történelmi hitelesség benyomását. Olloise városának bevételéről szóló történetben egy lovag emlékirataira hivatkozik;³³ egy háromsoros fejezetben, minden felvezetés nélkül, egyszer csak a Pester Lloyd 1901. évi június 10-i számának cikke említődik;³⁴ Mozart élete utolsó hónapjaiban írott naplófeljegyzéseiből megtudhatjuk, miért nem készült el a *Hollók károgása* című Asz-dúr szimfóniája.³⁵

A valós és kitalált vegyítése az alapja a cselekményszöveg további olyan eljárásainak is, mint a történelmi alakok (pl. Mátyás király, Přemysl Ottokár, Orseolo Péter) és az irodalmi szereplők (akik többsége ráadásul holló) zavarba ejtő találkozása, illetve az egyetemes, világtörténelmi léptékű és a légből kapott lokális érvényű történelmi események konfrontációja. A távoli, idegen elemek összerántása mindkét esetben komikus effektusokat eredményez. Akárcsak azok a jelenetek, ahol a szerelmi szál és a történettudományi fejtegetés keresztezi egymást. Miután végre elcsattan az első csók Nordlicher Dagobert és Reimann Judit között, ezt olvassuk: „egyetlen csók mozgásba lendíti a kerekeket, szétkergeti a felhőket, eloszlatja a sötétséget – egyetlen csók százszorta inkább, mint egy a nemzetközi feszültséget oldani hivatott bécsi értekezlet! Ūristen! Mi mindent döntött már el a történelemben egy-egy csók!”³⁶ Amikor a hölgy „keskeny szoknyában feszülő kicsiny fenekét” Dagobert felé fordítja, az elbeszélő nem állja meg, hogy közbe ne szóljon, s ne kommentálja az izgató látványt: „Nem barátaim, semmi ehhez foghatót nem produkált idáig a történelem!”³⁷

Előfordul az is, hogy az odaképzelt olvasó találja magát váratlanul egy messzi múltba nyúló történelmi eseményláncolat hollók szötte hálójában: „teszem azt, Pompeius annak idején Pharsalus görög város határában időzve egyszerre csak egy – ha nem tévedünk – harminchét főnyi átrepülő hollócsapatra lett figyelmes. Másnap megvívta Caesarral ama bizonyos pharsalusi ütközetet, melynek végkimenetelét minden iskolás

³² RÁKOS, *Corvina...*, 53.

³³ Uo., 134.

³⁴ Uo., 195.

³⁵ Uo., 227–228.

³⁶ Uo., 152.

³⁷ Uo., 114.

gyerek ismeri. Többet egy szót se erről: csaták elemzése nem kenyerünk.”³⁸ A történelmi fejtegetés a végén egy felszólításba torkollik: „[...] ürítsék fenékgig poharukat és keljenek fel. Húzzanak cipőt és kapjanak magukra valamit, hűvös az idő. Zárják be kívülről az ajtót. Elég egyszer ráfordítani a kulcsot, most már úgyis mindegy. Menjenek ki a ház elé és számoljanak. Gondosan, figyelmesen számolják meg őket. Nem árt olykor megszámolni a hollókat.”³⁹

A *hollók könyve* látszólag nem egy Nagy Elbeszélést közvetít, hiszen sok kis töredékes narratíva egymás mellé rendezéséből és egymásba öltéséből áll elő – úgy-ahogy – a hollók rejtett históriája; az ily módon kirajzolódó összefüggések tér- és időbeli dimenziói azonban mégis, a fragmentum-jelleg ellenére, egy folytonosságában grandiózus és több tekintetben fenyegető eseménysor benyomását keltik. Rákos új, ismeretlen, eddig rejtett – azaz apokrif történelmet ír, miközben az ismert eseményeket és személyiségeket is új megvilágításba helyezi, s ennyiben újraírja – hollóizálja. Röviden: emberszerű hollók vagy hollószerű emberek groteszk sorstörténeteivé transzformálja. Mégpedig úgy, hogy közben fenyegető jövőképet helyez kilátásba: „Viselkedjenek tisztelettudóan a hollókkal! Idővel Önök is hollók lesznek.”⁴⁰ A hollóizálás az egy ideológiai szempontnak alárendelt, a hamisítástól sem visszariadó történetírói gyakorlat torzított képét vetíti elénk. Ezt erősíti meg az illusztrációkon megfigyelhető holló-ikonnal végzett manipuláció is. A fekete madár a legkülönfélébb fotókon és grafikákon tűnik fel, s ezért afféle ideológiai pecsétté válik, a misztifikáció (szándékos megtévesztés és szélhámosság), vizuális jelévé. A madarak képekkel is megerősített, tereken, időkon és kultúrákon átívelő inváziója az összeesküvés-elméletek narratíváját idézi fel, mely a legmeredekebbnek tetsző spekulatív okoskodásokat is képes „értelmes” kontextusba helyezni: „Itt talán közbeszólnak, hogy mi köze van egyáltalán a hollónak a boglárkához. Gyermeteg kérdés. A válasz: éppúgy összefüggnek egymással, mint bármi bármivel. Mint minden mindennel [...] Még egyszerűbben mondva: amikor az ember a hollókról ír könyvet, minden összefügg a hollókkal.”⁴¹

A kacskaringós gondolat- és cselekménymenet ellenére a *Corvina* keretes szerkezetű, mivel az első és az utolsó fejezet is ugyanazokkal a mondatokkal záródik. A hollókról való tudás kimeríthetlenségéről és alakjuk szimbolikus telítettségéről szóló kijelentések („a holló, mondom, elsőfokú és megoldhatatlan rejtély”⁴²) egy olvasónak címzett figyelmeztetésbe futnak ki: „Figyeljenek csak egy kicsit oda a hollóra, ő is odafigyel Önökre. Az ilyen holló sok mindent összezabál.”⁴³ A szöveg ezáltal a körkörös időképzet érvényességét nyomatékosítja, amit nemcsak az elbeszélt történetre, hanem a történelemre is vonatkoztathatunk.

³⁸ Uo., 45.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Uo., 99.

⁴¹ Uo., 142.

⁴² Uo., 284.

⁴³ Uo., 285.

Petr Rákos könyvének elbeszélője nemcsak történelmet ír, pontosabban imitálja a művelését, hanem elmélkedik is annak mikéntjéről, módszertani dilemmáiról – besorolható tehát a *historiográfiai metafikció* műfajába. Ilyen szempontból a XXXVII., XCVI. és a CLXXXIII. fejezet érdemel figyelmet. Ezekben többek között olvashatunk a történetírás képzelet alkotta jellegéről („a történelem nem olyan száraz és unalmas tudomány, mint sokan képzelik. Egy kis fantáziával gyerekjáték megkonstruálni”⁴⁴), az alternatívákban gondolkodó, variabilitás-elvű írásmódok rokonságáról („Ismét meggyőződhetek róla, kedves olvasóim, hogy a történelem nem csalás, nem ámitás. Science-fiction az a javából, mint az elbeszélések általában. A történelemnek is a »ha« a legfőbb mozgatóereje. A ha. Aha.”⁴⁵), illetve a mindenkori jelen értelmezőinek való kiszolgáltatottságáról is: „Mint hogy pediglen a történelem teljes mértékben az élők ügye, minden élőlénynek jogában áll belebeszélni. A történelemnek azonban olyan a természete, hogy van jelene, amely éppen folyik, jövője, melyet terveznek, és múltja, melyet aktív beavatkozásokkal szabályoznak.”⁴⁶ Az idézett passzusok mindegyike önleleplező hatású, amennyiben *A hollók könyve* történelemszemléletét és alkalmazott narratív fogásait írja körül, nevezi meg.

*

Miként azt idéztem az előbb, *amikor az ember a hollókról ír könyvet, minden összefügg a hollókkal*. S ugyancsak így van ez akkor is, amikor *A hollók könyvéről* ír – ha nem is könyvet, de – tanulmányt. Eszébe jutnak más olyan könyvek, amelyek a holló-motívumnak köszönhetően tűnnek összepárosíthatónak. Ezúttal csak egy ilyen összefüggésre szeretném felhívni a figyelmet. Rákos művében többször szó esik a hollók és az idő szoros kapcsolatáról, természetük rokon vonásairól. „A hollók például bratyiznak az idővel. Ébresztőórákat zabálnak, és természetellenesen hosszú ideig élnek.”⁴⁷ Még fontosabb a következő idézet: „az idő, ez az örök holló, kérlelhetetlenül diktálja a maga iramát.”⁴⁸ Az elbeszélő még hozzáteszi, hogy „a maga módján az Idő is hollósít”⁴⁹.

Kedves olvasó, ugye már sejti, hova akarok kilyukadni. Hogyan? Milyen István? Igen, hát persze, Szilágyi István. Neve ugyan nem szerepel a legjelentősebb hollógráfusok között (lásd I. és XXIX. fejezet), de csak azért, mert a *Corvina*, azaz *A hollók könyve* megjelenése idején (1993) még nem írta meg azt a regényét (ő azért annyira nem bratyizott az idővel, mint a többi hollóíró), amelyben a következő olvasható:

⁴⁴ Uo., 82.

⁴⁵ Uo., 127.

⁴⁶ Uo., 248.

⁴⁷ Uo., 271. A regény első kiadásának borítóján egy csőrében óralapot tartó hollófej látható.

⁴⁸ Uo., 165. Az eredetiben ez áll: „čas, ten večný havran, diktuje strnulé tempo” (RÁKOS, *Korvína...*, 112.). – az idő, ez az örök holló, feszes tempót diktál.

⁴⁹ Uo.

„Hogy lesz ezután? Holló gyomlálja, tépdesi az idő szemét? Avagy hollóvá lesz az idő? Hollóidő?”⁵⁰ Ha Petr Rákos megélhette volna a *Hollóidő* megjelenését (2001)⁵¹, regényének második kiadásába biztosan beleszótta volna azt valahogy.

De megetheti ezt Ön is, aki e sorokat olvassa, várva már ennek az elemzésnek a végét. Keljen fel, lépjen oda a könyvespolchoz, vegye le a *Hollóidőt*, és keresse ki a vonatkozó szakaszokat (ha nincs meg otthon, tegye meg ugyanezt a könyvtárban).

Első olvasásra nem tűnik nyilvánvalónak vagy érdeminek a kapcsolat a cseh és a magyar regény között? Legyen türelmes (ne feledje, a hollók is azok), és olvassa újra őket. Az összehasonlításhoz segítségül hívhatja más holló- és időgráfusok munkáit is.⁵² És ne hagyja magát eltántorítani a szerző figyelmeztető szavai által: „Van Önöknek egyáltalán sejtelmük arról, mi mindent kell itt megtárgyalni? [...] Talán okosabb, ha meggondolják, mielőtt belefognak az olvasásba.”⁵³

⁵⁰ SZILÁGYI István, *Hollóidő* (Budapest: Magvető Kiadó, 2001), 369.

⁵¹ A szerző 1994-ben, 38 éves korában vetett véget életének.

⁵² Mészáros András írása (*Széljegyzetek Szilágyi István Hollóidő című regényéhez*) különösen hasznos lehet e tekintetben: *Kortárs Online*, <http://www.kortarsonline.hu/2003/02/szeljegyzetek-szilagy-i-istvan-holloido-cimu-regenyehez/8272>

⁵³ RÁKOS, *Corvina...*, 18.